

Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar

Történelemtudományi Doktori Iskola

Modernkor Program

Szabados János

„Ih awer befleise mih, daß ih sie beidte zue nahbarn mahen khan.” – Die Karriere des deutschen Renegaten (Hans Caspar) in Ofen (1627–1660) im politischen und kulturellen Kontext [„Azon fáradozom, hogy mindkettőjüket jó szomszédá tegyem” – A budai német renegát Hans Caspar karrierjének (1627–1660) bemutatása politikai és kulturális kontextusban]

című doktori értekezésének tézisei

Témavezető:

Prof. Dr. Papp Sándor, egyetemi tanár

Szeged, 2018

Bevezetés

A kora újkori diplomáciatörténet újabban sok impulzust kapott az ún. „új diplomáciatörténet” (New Diplomatic History) irányából, amely a szigorú politikatörténet helyett elsősorban a kultúr-, intézmény-, társadalom- vagy az olykor ezeket ötvöző ún. mikrotörténetre helyezi a hangsúlyt.¹

Dolgozatomban ezt az új megközelítést veszem alapul a történeti életrajzírás is segítségül hívva, mikor is a 17. század első felében (1627–1660) Budán a mindekori pasa mellett tevékenykedő osztrák származású renegát csausz majd tolmács (Alexander Fischer/Hüszejn csausz), illetve kém (álnevén Hans Caspar) karrierjét vázolom fel a kémhálózat és levéltovábbítás infrastruktúrájába (az ún. „Titkos Levelezők” intézményébe) beágyazva.² Ezen kívül elemzem a kém ego-dokumentumnak is tekinthető jelentéseit a mindennapok és az identitása szempontjából, mivel a Habsburg–oszmán határvidéken is szükséges a Mediterráneumban már vizsgált transzkulturalitás jelenségét megvizsgálni, amire Hans Caspar személye remek lehetőséget biztosít.

A felhasznált forrásokról

A felhasznált levéltári források nagy része a bécsi levéltárakban található. A legfontosabb források Hans Caspar német nyelvű jelentései, amelyek az Osztrák Állami Levéltár (Österreichisches Staatsarchiv=ÖStA), Házi- Udvari- és Állami Levéltárában (Haus-, Hof- und Staatsarchiv=HHStA), a Törkei I. alorozatban vannak elszórtan. Magyarországi levéltárakban eddig egyetlen magyar nyelvű jelentése került elő, amely a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Országos Levéltárában (OL), Esterházy Miklós nádor levelei (P 123) között található.

Az ÖStA Hadilevéltárában (Kriegsarchiv=KA), az Udvari Haditanács iktatókönyveiben (Protokollbücher des Wiener Hofkriegsrats) is található bizonyos, teljes formában egyelőre nem előkerült jelentések kivonatai, illetve egyéb adalékinformációk.

¹ Újabban összefoglalóan magyar nyelven a témáról: STROHMEYER, Arno: Trendek és perspektívák a kora újkori diplomáciatörténetben: A konstantinápolyi Habsburg diplomaták esete (ford.: KÁRMÁN Gábor). In: Történelmi Szemle 59(2017) 2. sz. 177–198.; Mikrotörténeti munkára diplomáciatörténet szempontjából kiváló példa Kármán Gábor Harsányi Nagy Jakabról készített monográfiája. KÁRMÁN, Gábor: Egy közép-európai odüsszeia a 17. században. Harsányi Nagy Jakab élete. Budapest, 2013.

² Egy korábbi munkámban már vázlatosan összefoglaltam Hans Caspar karrierjét. SZABADOS János: A 17. századi Habsburg-hírszerzés „gyöngyszeme” – Hans Caspar budai titkos levelező (1646–1659) munkássága. Vázlat egy nagyobb összefoglaláshoz. In: Aetas 31 (2016) 3. sz. 77–92.

A szintén az ÖStA-ban őrzött Udvari Kamara (Allgemeines Verwaltungsarchiv und Finanz- und Hofkammerarchiv (AVA FHKA) iratai is tartalmazzak fontos adalékokat Hans Caspar életútja kapcsán.

A Konstantinápolyba küldött nagykövetségek iratanyaga is szolgál adalékokkal a kém életútja kapcsán. Itt kiemelendő Johann Ludwig Kuefstein báró 1628–1629-es nagykövetségéről készített jelentése és annak mellékletei (ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 112. Bd 1-2.), a Felső-ausztriai Tartományi levéltárban található naplója (Oberösterreichisches Landesarchiv = OÖLA, Herrschaftsarchiv Weinberg=HW, Handschrift 16.=HS 16), illetve a Budapesten őrzött, mindeddig feltáratlan levelezése (ELTE Egyetemi Könyvtárának Kézirattára=ELTE EKK G4 IV. és V. kötet = Tom. IV., V.). Ezen kívül Hermann Czernin von Chudenitz 1644–1645. évi nagykövetségének levelezése (Státní oblastní archiv v Třeboni, oddělení Jindřichův Hradec=StOAT JH, Rodinný archiv Černínů z Chudenic=RAČCh) is rejt magában adalékokat.

Az MNL OL családi levéltárai (E 190 Rákóczi család, E 199 Wesselényi család, P 1888 Forgách család), illetve az Esztergomi Prímási Levéltár (PL) világi levélára (Archivum Saeculare, Acta Radicalia Classis V és X=AS AR Cl. V és X) is tartalmazzak a témához fűződő adalékokat, ahogyan a már zömében a 19. században kiadott, az erdélyi fejedelmi posztot a 17. század első felében birtokló Rákóczi családhoz kötődő forráskiadások is.

A kora újkori Habsburg-oszmán diplomácia jellemzői

A dolgozat elején, a historiográfiát követően a Habsburg–oszmán diplomácia főbb pilléreit mutatom be,³ úgymint az Udvari Haditanács, a Konstantinápolyba küldött nagykövetek, internunciusok, rezidensek, futárok, tolmácsok, az Oszmán Birodalom területén élő (keresztény) kereskedők és egyházi személyek, és az ún. „Titkos Levelezők” hálózata. Az említett elemek közül mindegyiknek megvolt a maga szerepe a legfelsőbbtől a legalsóbb szintig, vizsgálódásom középpontjába azonban a „Titkos Levelezés” rendszerét helyezem, amely a két főváros kommunikációja szempontjából mindenképpen jelentős volt és a hírszerzést is gördülékenyebbé tette.

³ A kérdéssel Hiller István is foglalkozott korábban: HILLER István: A Habsburgok török diplomáciája a 17. század első felében. In: Fodor, Pál – Pálffy, Géza – Tóth, István (szerk.): Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére. Budapest, 2002. 215–228.

Tézisek

A Habsburgok Oszmán Birodalomban folytatott hírszerzése kapcsán öt pontba foglaltam, hogy milyen feltételeknek kell teljesülni a hatékony hírszerzés esetében.⁴

1) Először is szükség volt megfelelő nyelvtudásra, amit alkalmazni lehetett, és ennek hiánya olykor akadályt is jelenthetett a hírszerzés során (Hans Caspar például nem tudott latinul).

2) A hatékony hírszerzéshez szükség van megfelelő infrastruktúrára, illetve olyan személyekre, akik irányítanak és olyanokra, akik közvetlen kapcsolatban állnak a hírszerzőkkel. Előbbiek instruálják a kémeket és ők értékelik ki a tőlük érkezett információkat is, utóbbiak pedig összekötőként funkcionálnak. A „Titkos Levelezők” hálózata éppen ilyen infrastruktúrát biztosított, amire ki is térek részletesebben a dolgozatban.

3) Harmadikként a pénzkérdést kell megemlíteni, ami gyakorlatilag az egyik legfontosabb kérdés volt, mert a rendszeres anyagi ellenszolgáltatás és a szolgálókészség között erős összefüggés mutatható ki, azonban ezt a kérdést a dolgozatban csak a rendszer működési mechanizmusa vázolásának mélységéig vizsgálom, a részletekbe menő vizsgálatok a jövőben elengedhetetlenek lesznek.

4) Negyedikként a rátermettséget kell megemlíteni, ami alatt a tudatos „önmenedzsmentet” és a különböző szituációkban tanúsított kreativitást kell érteni.

5) Ötödik és valószínűleg az egyik legfontosabb elemnek a politikai helyzetet nevezhetjük, hiszen ez egy meghatározó tényező, de egyúttal rizikófaktor is volt a hírszerzés szempontjából, amint Hans Caspar karrierjéből is látható. Bizonyos események – mint pl. az 1648-as vesztfáliai béke után a Habsburg – oszmán határvidéken előállt helyzet – ugyanis konjunktúrát jelenthettek a kémkedésre.

⁴ A témáról Emrah Safa Gürkan (elsősorban a 16. századi Mediterráneum helyzetéről) és Kerekes Dóra (a 17. század végi visszafoglaló háború alatti helyzetről) is értekeztek. Vö. GÜRKAN, Emrah Safa: Espionage in the 16th Century Mediterranean: Secret Diplomacy, Mediterranean Go-Betweens and the Ottoman Habsburg Rivalry. PhD Dissertation. Washington, 2012.; GÜRKAN, Emrah Safa: The Efficacy of Ottoman Counter-Intelligence in the 16th Century. In: Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungariae. Vol. 65 (2012) 1. 1–38.; GÜRKAN, Emrah Safa: My Money or Your Life: The Habsburg Hunt for Uluc Ali. In: Studia Historica. Historica Moderna 36 (2014) 121–145.; GÜRKAN, Emrah Safa: Mediating Boundaries: Mediterranean Go-Betweens and Cross-Confessional Diplomacy in Constantinople, 1560–1600. In: Journal of Early Modern History. 19(2015). 107–128. ill. KEREKES, Dóra: Kémek Konstantinápolyban: a Habsburg információszerzés szervezete és működése a magyarországi visszafoglaló háborúk idején (1683-1699). Századok, 141. (2007./5. sz.) 1217–1269.; KEREKES, Dóra: Diplomata és kémek Konstantinápolyban. Budapest, 2010.; Kerekes, Dóra: Titkosszolgálat volt-e a Habsburgok 16-17. századi „Titkos Levelezői Hálózata”? In: Katona, Csaba (szerk.): Kémek, ügynökök, besúgók. Az ókortól Maig. Szombathely, 2014. 97–136.

Amennyiben az említett öt faktor egyszerre teljesült – elsősorban a kora újkori Habsburg–oszmán diplomácia tekintetében –, hatékony hírszerzésről beszélhetünk, hiszen az említett összetevők lehetővé tették némelyek számára, hogy kettős- vagy hármásügynökök lehessenek és hosszabb időre meg is tarthassák ezen szerepüket. Ha pedig egyik elem hiányzott vagy idővel módosult, az kihathatott a rendszer tagjaira is. Megjegyzendő, hogy a rendszerre olykor bizonyos személyiségek – pl. a nádor, budai pasa vagy erdélyi fejedelem – erős befolyást gyakorolhattak. Mindenesetre leszögezhető, hogy a hírszerzés is fontos eleme volt a kora újkori Habsburg–oszmán diplomáciának.

A másik kérdéskör, amelyet megvizsgállok, a transzkulturalitással kapcsolatos, ezek pedig a következő kérdések: 1) Mennyiben lehet kimutatni a transzkulturalitást a Habsburg – oszmán határvidéken? 2) Hans Caspar vajon mennyiben tekinthető ún. transzimperialis – tehát egyidejűleg két birodalomban számontartott – alattvalónak (angolul Trans-Imperial Subject)?⁵ 3) Milyen hatással volt a transzkulturális környezet Hans Caspar saját magáról alkotott képére?

A „Titkos Levelezés” története (1624–1658) és Hans Caspar karrierje (1627–1660)

A dolgozat legnagyobb fejezetegyüttesében a „Titkos Levelezés” megszervezését és alakulását és Hans Caspar karrierjének alakulását mutatom be nyolc nagyobb szakaszra lebontva (1624–1629, 1629–1643, 1643–1645, 1646–1650, 1651–1654, 1654–1657, 1657–1658/1660), amelyek közül az egyikben, mint egy kitérőként csak a kém Erdéllyel való kapcsolatát (1648–1655) mutatom be.

A fejezetegyüttes legelején egy saját készítésű, a vizsgált forrásokon nyugvó tipológia alapján tisztázom a terminológiai kérdéseket a „Titkos Levelezés” és a hírszerzőrendszer kapcsán, mivel a magyar nyelvű szakirodalomban (elsősorban Hiller István és Kerekes Dóra munkái) a két rendszert eddig egy kalap alatt kezelték.⁶ Az említett tipológia szerint megkülönböztethetünk három csoportot:

⁵ A transzkulturalitásról illetve transzimperialis alattvalókról lásd: WELSCH, Wolfgang: Was ist eigentlich Transkulturalität? http://www2.uni-jena.de/welsch/papers/W_Welsch_Was_ist_Transkulturalit%C3%A4t.pdf. (Letöltve: 2018.08.21.); WELSCH, Wolfgang: Transkulturalität – neue und alte Gemeinsamkeiten. In: Welsch, Wolfgang: Immer nur der Mensch? Entwürfe zu einer anderen Anthropologie. Berlin, 2011. 294–322.; ROTHMAN, Natalie E.: Brokering Empire: Trans-Imperial Subjects between Venice and Istanbul. Ithaca–London 2012. 11–15.

⁶ HILLER, István: A „Titkos Levelezők” intézménye. In: Tusor, Péter – Rihmer, Zoltán – Thoroczkay, Gábor (szerk.): R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv születésének 70. évfordulója ünnepére. Budapest, 1998. 204–216.; HILLER, István: A Habsburg informátorhálózat kiépítése és működése az Oszmán Birodalomban. In: Petercsák, Tivadar – Berecz, Mátyás (szerk.): Információáramlás a magyar és török végvári rendszerben. Studia Agriensia 20. Eger, 1999. 157–169.; KERÉKES, Dóra: Kémek Konstantinápolyban: a Habsburg

1) *Levéltovábbítók* (németül: Briefbeförderer), akiknek pusztán a Bécsből Konstantinápolyba illetve fordított irányba küldött levelek továbbítása volt a feladatuk. Róluk a nevükön kívül általában nem sokat tudunk.

2) *Kémek* (németül: Spione), akik elsősorban hírszerzéssel foglalkoztak (pl. Francesco Crasso/Grassi vagy Hans Andersen Skovgaard/Giovanni Andrea Scogardi) és nincs adatunk arra nézve, hogy leveleket továbbítottak volna.

3) *Levéltovábbító kémek* (németül: briefbefördernde Spione), akiken belül két további alkategóriát kell megkülönböztetni. 3a) Az elsőbe tartoznak azok, akik elsősorban kémként működtek és olykor továbbítottak leveleket is (pl. Hans Caspar); 3b) a másodikba pedig azok, akik elsősorban levéltovábbítással foglalkoztak, de mellette kémkedtek is (pl. Francesco Vlatchi/Vlatky). A rendszer elnevezését illetően azonban mindvégig a „*Titkos Levelezés*” (németül: „Geheime Korrespondenz”) mellett maradok.

A rendszer történetét vázolva bemutatom a források alapján, hogy a „*Titkos Levelezés*” elsősorban praktikus okokból (pénzmegtakarítás) hozták létre. Szintén vázolom, hogy melyik fentebb megjelölt szakaszban melyik faktorok domináltak a megnevezett öt közül és ennek milyen jelentősége és hatása volt az adott időszakban, így például I. Rákóczi György 1644–1645-ös hadjáratai alatti időszakban gyakorlatilag tönkrement a rendszer és szinte csak futárookra támaszkodhattak a Bécs és Konstantinápoly között kommunikációban. Az 1650-es évek első felében viszont egy-két esetet leszámítva⁷ meglehetősen gördülékenyen működött a levelezés, ami nagyban volt köszönhető Johann Rudolf Schmidnek,⁸ aki tehetséges diplomataként a Habsburgok törökcsakértőjévé nőtte ki magát az évek során. Hans Caspar számára mindkét említett időszak konjunktúrát jelentett kémkedés szempontjából a politikai helyzet miatt, amikor kamatoztatni tudta tehetőségét,

információszerzés szervezete és működése a magyarországi visszafoglaló háborúk idején (1683–1699). Századok, 141. (2007) 5. sz. 1217–1269.; KERÉKES, Dóra: Diplomata és kémek Konstantinápolyban. Budapest, 2010. 67–225.; KERÉKES, Dóra: Titkosszolgálat volt-e a Habsburgok 16-17. századi „Titkos Levelezői Hálózata”? In: Katona, Csaba (szerk.): Kémek, ügynökök, besúgók. Az ókortól Mata Hariig. Szombathely, 2014. 97–136.

⁷ Ilyen esetnek tekinthető Johann Dietz futár sajnálatos halálesete is, aminek utóéletében Hans Caspar is szerephez jutott. Vö.: SZABADOS, János: Habsburg–oszmán kommunikáció a 17. század derekán. Johann Dietz császári futár halálának körülményei és következményei. In: Hende Fanni – Pataki Katalin – Bodnár-Király Tibor (szerk.): Szóra bírni az újkort. KoraújkorÁSZ. A III. KoraújkorÁSZ doktorandusz konferencia tanulmányai. Budapest. 2016. 192–216.; SZABADOS, János: „...Inquisition wider Emericum Balassa in puncto des erschossenen Diezens...” (Vizsgálat Balassa Imre ellen a lelőtt Dietz ügyében) In: Hadtörténelmi Közlemények 129(2016) 2. sz. 559–581.

⁸ Schmid életére és diplomáciai szerepére nézve lásd: MEIENBERGER, Peter: Johann Rudolf Schmid zum Schwarzenhorn als kaiserlicher Resident in Konstantinopel in den Jahren 1629-1643. Ein Beitrag zur Geschichte der diplomatischen Beziehungen zwischen Österreich und der Türkei in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts. Bern–Frankfurt am Main, 1973.; CZIRÁKI, Zsuzsanna: Habsburg–Oszmán diplomácia a 17. század közepén: Simon Reniger konstantinápolyi Habsburg rezidens kinevezésének tanúságai (1647–1649). In: Századok 149 (2015) 4. szám. 835–871. passim.

de természetesen az ekkor már haditanácsos Schmid támogatása nélkül mindez nem működött volna. A renegátnak élete vége felé szintén a politikai helyzetből adódóan el kellett hagynia Budát, ami egyet jelentett az addig bejáratott infrastruktúra elhagyásával is, aminek következtében a finanszírozása is nehezebbé vált, nem véletlenül kezdett ekkor erősebben húzni az erdélyiek felé is, amit magyar nyelvtudása tett lehetővé. Az említettekből jól látszik, mennyi összetevő játszott közre Hans Caspar karrierjének alakulásában.

Alexander Fischer/Hüszejn csausz/Hans Caspar az ember

A disszertáció másik nagy fejezetegyüttesében a kém emberi oldalát mutatom be. Először Buda mint a Hódoltság központjának a Habsburg–oszmán diplomáciában betöltött szerepét mutatom be, majd kitérek az ott fellelhető transzkulturális miliő bemutatására. Ezt követően Hans Caspar ego-dokumentum-jellegű megnyilvánulásai alapján körbejáróm a budai tolmács mikrokörnyezetét, más, magyar származású renegát tolmácsokkal (Habib aga és Ali csausz) való – olykor rivalizálásba hajló – kapcsolatát, megvizsgálom a családjáról, a betegségeiről, és a rendkívüli eseményekről alkotott képét. Ezek az adatok az új diplomáciatörténet szempontjából kiemelkedő fontosságúak, mert rendkívül ritkán marad ránk Hans Casparhoz hasonló személyek iratanyaga.

Ezután tágabb kontextusban – az Oszmán Birodalomból eddig ismert renegátokkal⁹ összehasonlítva – vizsgálom Hans Caspar szerepét, elsősorban a különböző identitásaira (keresztény, muszlim, német, stb.) helyezve a hangsúlyt, amit már a három neve is – amelyek rendszerese előbukkannak a forrásokban – jól szemléltet.

Az Oszmán Birodalom konvertitái tipologizálásának és karrierképeinek általános bemutatása után más, német földről származó renegátokkal hasonlítom össze Hans Caspar karrierjét, hogy megállapítsam, az ő esete vajon mennyire tekinthető tipikusnak avagy atipikusnak. A vizsgálat alapján leszűrhető, hogy csak Hans Caspar számára volt lehetséges mindkét birodalomban párhuzamos karriert építeni. Ez pedig azért volt lehetséges, mert Bécsből folyamatosan támogatták kémtevékenységét. A renegát azokat a személyeket, akik Bécsben felkarolták őt (Johann Rudolf Schmid, Johann Christoph Puchheim, Michael D’Asquier), rendre patrónusainak nevezte – még akkor is, ha azok rendre bizalmatlanok voltak vele szemben –, azonban arra egyelőre nincs adatunk, hogy

⁹ Az Oszmán Birodalom befolyásosabb renegátjairól a legújabb összefoglalás: GRAF, Tobias P.: *The Sultan’s Renegades. Christian – European Converts to Islam and the Making of the Ottoman Elite, 1575–1610.* Oxford, 2017.

ezek a tisztviselők minek nevezték őt. Mivel karrierjét mindkét birodalomból támogatták – hiszen 1653-ban ő lett az egyedüli tolmács Budán –, így megállapítható, hogy esetében transzimperiális patronálásról beszélhetünk.

Mivel Bécs felé folyamatosan (katolikus) keresztény kötődését hangsúlyozta – amire szintén találhatunk példát renegátok körében –, ezért ezt a kérdést is érdemes megvizsgálni. Bár a mindenkori muszlim felettesei irányába intézett megnyilvánulásairól nincsenek adataink, fiait a jelentései alapján körülméltette, ami az egyik legfontosabb eseménynek számított egy muszlim férfi életében. Elképzelhető, hogy Hans Caspar valóban (kripto)keresztény volt, de inkább az tűnik valószínűbbnek, hogy a pénz játszhatta a főszerepet, azonban az említettek alapján mégis kijelenthető, hogy a határvidéki miliő következtében ún. „patchwork-identitás”-sal¹⁰ rendelkezett.

Az etnikai identitás tekintetében Hans Caspar a jelentései alapján egyértelműen németnek tartotta magát, és úgy tisztában volt a Magyar Királyság és Erdélyi Fejedelemség helyzetét illetően azzal is, hogy bár mindkét helyen magyar nyelven beszéltek, mégis két politikai entitásról volt szó, hiszen az erdélyieket mindig következetesen erdélyieknek, a Magyar Királyság alattvalóit pedig magyaroknak nevezte. Az erdélyiek pedig magyar nyelvtudása ellenére szintén németként tekintettek rá.¹¹ Szintén az erős német identitás mellett szól, hogy szemben magyar renegát társaival, akiknek csak oszmán neveit ismerjük, Hans Caspar esetében tudjuk eredeti nevét (Alexander Fischer) is. Mindezek ellenére úgy tűnik a rendelkezésekre álló adatok alapján, hogy Bécsben pusztán renegátként tekintettek rá, akitől hasznos információkat szerezhetnek, de császári alattvalóként semmiképp sem gondoltak rá, tehát transzimperiális alattvalónak nem tekinthető.

Összefoglalás

Összegzésként tehát megállapítható, hogy a „Titkos Levelezés” pusztán infrastruktúraként szolgált a Habsburg–oszmán diplomáciában, aminek segítségével gördülékenyebbé vált az információtovábbítás és a hírszerzés is. Bizonyítható a különböző esetekkel, hogy míg a levéltovábbítás szempontjából a funkció, a kémkedés szempontjából sokkal inkább a

¹⁰ A kifejezést Wilhelm Welsch használta transzkulturalitással foglalkozó munkájában. WELSCH, Wolfgang: Transzkulturalität – neue und alte Gemeinsamkeiten. In: Welsch, Wolfgang: Immer nur der Mensch? Entwürfe zu einer anderen Anthropologie. Berlin, 2011. 302.

¹¹ Az alábbi idézet ezt remekül szemlélteti: „*ezt én az budai német Huzain nevű magyarúl tudó csaustól értettem igen nagy bizonynal...*” Sebesi Boldizsár I. Rákóczi Györgynek. Konstantinápoly, 1635. május 8. BEKE, Antal – BARABÁS, Samu (szerk): I. Rákóczi György és a Porta: Levelek és okiratok. Budapest, 1888. 238.

személy maga volt fontos, hiszen a kémként alkalmazott személyek több helyen is bevethetőek voltak (Dr. Scogardi Konstantinápolyban és Iași-ban, Hans Caspar Budán és Temesváron is). Megállapítom a dolgozatban, hogy Kerekes Dóra a visszafoglaló háború (1683–1699) alatt Konstantinápolyban működő kémekre vonatkoztatott kritériumai¹² alapján hírszerzésnek minősített rendszer igaz a 17. század közepére is, ahol a „Titkos Levelezést” infrastruktúrájának használva működtették a hírszerzést, amelynek Hans Caspar is tagja volt.

A transzkulturalitással kapcsolatos kérdésekre az a válaszok adhatók: 1) Buda politikai és kulturális szerepéből adódóan és Hans Caspar jelentései alapján is transzkulturális közegnek tekinthető. 2) A kém azonban semmiképpen sem tekinthető transzimperiális alattvalónak, mivel bár ő hangoztatta alattvalói hűségét, Bécsben a rendelkezésre álló adatok alapján csak az Oszmán Birodalom muszlim alattvalójaként tekintettek rá. 3) A transzkulturális környezet mindenképpen hatással volt Hans Caspar karrierjére és identitásaira, mert az akkori politikai közeg miatt kerülhetett oszmán fogságba, ha nem lettek volna körülötte magyarok, nem tanult volna meg magyarul, és nyilván az is hozzájárult a kettős karrierjéhez, hogy Buda viszonylag közel fekszik Bécshez. Ő pedig remekül élt a körülmények kínálta lehetőségekkel.

Szükséges hangsúlyozni, hogy esete a többi renegáttal összevetve inkább egyedinek, semmint tipikusnak tekinthető, hiszen egy helyen lakott és kémkedett közel harminc éven át, és Budáról jobb esélyei voltak a kapcsolattartása is mint konstantinápolyi társainak, fennmaradt jelentései pedig valóban unikumnak tekinthetők, hiszen mint láthattuk, környezete, illetve a hírszerzés működési mechanizmusa is viszonylag jól rekonstruálható belőlük és a kapcsolódó forrásokból. Jelentései pedig további kutatásokra biztosítanak lehetőséget.

¹² KERÉKES, Dóra: Titkosszolgálat volt-e a Habsburgok 16-17. századi „Titkos Levelezői Hálózata”? In: Katona, Csaba (szerk.): Kémek, ügynökök, besúgók. Az ókortól Mata Hariig. Szombathely, 2014. 97–136.

A szerző témával kapcsolatos publikációi

Szabados János: Michael Talman konstantinápolyi Habsburg rezidens két jelentése a Haditanács részére (1705. július 25. és augusztus 13.) In: Fons 2013./3. 385–419. o.

Szabados János: Hírek Konstantinápolyból 1705 derekán. A nagypolitika történései egy Habsburg diplomata szemüvegén keresztül. In: Hadtörténelmi Közlemények 2015./1. 74–104.

Szabados János: „...*Inquisition wider Emericum Balassa in puncto des erschossenen Diezens...*” (Vizsgálat Balassa Imre ellen a lelőtt Dietz ügyében) In: Hadtörténelmi Közlemények 129(2016) 2. sz. 559–581.

Szabados János: Erdélyi vonatkozású levélmásolatok egy budai Habsburg kém (Hans Caspar) tevékenysége nyomán. In: Fons 23 (2016) 2. sz. 261–283.

Szabados János: A 17. századi Habsburg-hírszerzés „gyöngyszeme” – Hans Caspar budai titkos levelező (1646–1659) munkássága. Vázlat egy nagyobb összefoglaláshoz. In: Aetas 31(2016) 3. sz. 77–92.

Szabados János: Habsburg–oszmán kommunikáció a 17. század derekán. Johann Dietz császári futár halálának körülményei és következményei. In: Hende Fanni – Pataki Katalin – Bodnár-Király Tibor (szerk.): Szóra bírni az újkort. KoraújkorÁSZ. A III. KoraújkorÁSZ doktorandusz konferencia tanulmányai. Budapest. 2016. 192–216.

Szabados János: „*Wollen Sie mir dießes haltung, woll und guett, wo nicht, sage ich meinen dienst auff*” – Johann Rudolf Schmid haditanácsos és Hans Caspar budai kém patrónus-kliensi (?) kapcsolata. In: Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica. 2018. (közlésre elfogadva)

Szabados János: Habsburg–Ottoman Communication in the Mid-17th Century – The Death of imperial courier Johann Dietz. A Case Study. In: Journal of Ottoman Studies. 2018 (közlésre elfogadva).

A teljes publikációs lista megtekinthető a Magyar Tudományos Művek Tárában.

A szerző témával kapcsolatos előadásai

Szabados János: *Krisensituation und Krisenmanagement: die Tätigkeit des kaiserlichen Residenten in Konstantinopel Michael Talman zur Zeit des ungarischen Aufstandes gegen Habsburg am Anfang des 18. Jahrhunderts*. International Workshop for Junior Historians. Crisis in Early Modern Times: Scenarios–Experiences–Management–Coping, PLUS Salzburg, 2014. október 1–4.

Szabados János: *Habsburg–oszmán kommunikáció a 17. század derekán – A császári futárok szerepe Johann Dietz példáján keresztül*. KoraújkorÁSZ Konferencia, Budapest ELTE, 2015. május 26–27.

Szabados János: *The Death of Johann Dietz and Habsburg–Ottoman Communication in the Mid-17th Century*. Premodern Diplomats Network. Splendid Encounters 4. konferencia. MTA TTI Budapest. 2015. szeptember 26–27.

Szabados János: “Three in one” – The Activity of Habsburg Spy, Hans Caspar in the Mid-17th Century. 22th Annual Conference of the International Intelligence History Association. 2016. április 15–17.

Szabados János: *Három az egyben. Hans Caspar budai renegát tolmács kémtevékenysége a 17. század derekán*. V. Élet a török hódoltságban konferencia. Eger 2017. november 10–11.